

جایگاه ایجاب و قبول در انعقاد قرارداد

اصغر یاری خواه

دانشجوی کارشناسی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل

چکیده:

قصد و اراده باطنی و ظاهری و نحوه اعلان و اعلام آنها، یکی از ضروری ترین نکات در انعقاد قرار داد می باشد. با مستفاد از اصل حاکمیت اراده، عقد زمانی به اجتماع اعمال حقوقی می پیوندد که متعاملین قصد انشا عقد را داشته باشند. همانا عقد منعقد می شود از دو عنصر اصلیه ایجاب و قبول که، ایجاب کننده معلول انعقاد قرارداد در قالب ایجاب و قبول کننده علت انعقاد قرار داد می باشد. برای بیان هر کدام از عناصر اصلیه مذکور، مشتمل بر الفاظ، رفتار، اعمال و... است که دلالت بر اراده متعاملین در چهار چوبه ایجاب و قبول میکنند. پژوهشگر بر آن بود که با روش توصیفی ابتدا تعریفی از ایجاب و قبول داشته باشد و در ادامه با رویکرد توصیفی و تحلیلی به سوالات طرح شده پاسخ دهد: آیا هر پیشنهادی را میتوان در قالب ایجاب در نظر گرفت؟ اگر برای ایجاب مدتی در نظر گرفته نشود تا چه زمانی الزام آور است؟ آیا ایجاب و وعده یک مفهوم با دو لفظ می باشد؟ آیا می توان پس از ایجاب نسبت به شرایط ایجاب آن را تغییر داد و سپس آن را قبول کرد؟ آیا قبول ایجاب ملزم به تشریفات خاص می باشد؟

واژگان کلیدی: ایجاب، قبول، عقود، زوال، اراده

مقدمه

ارتکاب به هیچکاری قبل از تصور موضوع آن ممکن نیست. قبل از اینکه اراده جنبه باطنی و ظاهری به خود بگیرد ابتدای آن، شکل تصور به خود را داشته است و سپس بعد از تصور، تدبیر و اندیشیدن جایگزین می‌شود که با اندیشیدن جهات گوناگون که در اصطلاح (داعی) نام دارد به ذهن بشر خطور می‌کند و بشر با بررسی تمامی این دواعی، مفید بودن یکی را تصدیق میکند و تردیدها و شبهه نسبت به دواعی پایان یافته و جزم‌ناشین دواعی میشود. حقوق دانان این حالت نفسانه را جهت می‌خوانند و در نهایت شوقی که در نتیجه این جهت بوجود می‌آید اراده بشر را خلق می‌کند.

این اراده که در متعاملین بوجود آمده، به دو صورت مخالف و در عین حال برای تراضی طرفین باید کنار هم قرار گیرند تا عقد انعقاد پیدا کند. این اراده در یک طرف عقد ایجاب و در طرف دیگر قبول می‌باشد.

اراده قبل از اینکه جنبه ظاهری به خود بگیرد، جنبه باطنی دارد. در حالتی که فقط جنبه باطنی دارد هیچگونه ضمانت اجرایی در قبال عدول و رجوع از آن برای متعاملین وجود ندارد. همینکه اراده، جنبه ظاهری پیدا و اراده به اجتماع اعمال حقوقی پیوست، دیگر به راحتی نمی‌توان از آن عدول کرد و برای عدول از آن بستگی به شرایطی اعم از اینکه ایجاب، ایجابی ساده باشد یا همراه با التزام دارد.

با توجه به مطالب فوق، پژوهشگر بر آن است، تا با رجوع به کتب حقوقی و مقالات معتبر محققان و دکترین حقوق، ابتدا با روش توصیفی ایجاب و قبول در اعمال حقوقی را تعریف کند و در ادامه با روش توصیفی و تحلیلی به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

- هر پیشنهادی را میتوان در قالب ایجاب در نظر گرفت؟
- اگر برای ایجاب مدتی در نظر گرفته نشود تا چه زمانی الزام آور است؟
- آیا ایجاب و وعده یک مفهوم با دو لفظ می‌باشد؟
- میتوان پس از ایجاب نسبت به شرایط ایجاب آنرا تغییر داد و سپس آنرا قبول کرد؟
- قبول ایجاب ملزم به تشریفات خاص می‌باشد؟

1- ایجاب

ایجاب یکی از عناصر اصلی عقود بعد از مرحله مقدماتی بیشتر عقود حقوقی می‌باشد که در این بخش ابتدا معانی و سپس اجزای دیگر ایجاب را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

1-1- معانی ایجاب

ایجاب در لغت مصدر باب (افعال) از ریشه (وجب) به معنای لازم کردن و واقع ساختن (انصاری و طاهری، 510:1384) و در زبان انگلیسی offer میباشد. در مدنی و فقه اگر به صورت اجمالی مورد بررسی قرار گیرد، در قانون مدنی تعریفی از ایجاب وجود ندارد. در فقه هم نصی و متنی در این مورد انتصاب نشده؛ ولی قطعا در عقود مختلف عقاید مختلف دارد. مثلا در بیع

قصد انشاء بایع را ایجاب می‌دارند که باید ایجاب مقدم بر قبول باشد در عقود اذنیه مانند ودیعه هرچند که صاحب مال ایجاب کننده است ولی عقیده دارند که در عقود اذنی مانعی ندارد که ایجاب موخر از قبول باشد. در عقود صلح و نکاح عقیده فقها این است که هر یک از طرفین که مبادرت و پیشدستی نماید و قصد خود را ابراز کند، قصد انشاء او ایجاب است و از این جهت صلح غیر از بیع است؛ درست است که در هر عقدی نخستین قصدی که ابراز می‌شود ایجاب است (لنگرودی، 99:1378).

2-1 شرایط ایجاب

هر پیشنهادی را نمی‌توان در قالب انجام معاملات ایجاب در نظر گرفت. زمانی پیشنهادی ایجاب می‌باشد که شرایط خاصی اعم از: کامل بودن، مشخص بودن، قاطع بودن و خطاب به طرف معامله به طرق ضمنی و صریح را دارا باشد (کاتوزیان، 282:1402).

- کامل بودن: یعنی متعاملین نسبت به تمامی عناصر اصلی عقد که در هر عقدی متفاوت است، گفتگو و در نهایت تمامی عناصر عقد را در قرارداد ذکر کنند. (امروزه برای آسان سازی داد و ستد ها در امور تجاری به قالب های پیش ساخته ای برای عقود در نظر گرفته اند تا دیگر متعاملین زحمت اندیشیدن درباره عناصر اصلی و فرعی و نتایج دور و نزدیک عقود را تحمل نکنند. یکی از عقود شایع بین عقود معین عقد بیع می‌باشد که در قالب اسناد رسمی و عادی چاپ شده است که محور تنها مشخصات متعاقدين و مبيع و ثمن مبيع را مینویسد). با این حال هرچه در مورد این پیش ساخت ها اصرار شود باز هم شرایطی وجود دارد که باید متعاقدين نسبت به آن به توافق برسند. چنانچه در عقد مذکور در مورد نحوه تحویل مبيع یا تسلیم ثمن آن نیاز به توافق متعاقدين می‌باشد (کاتوزیان، 284:1402).

- مشخص بودن: ایجابی مشخص است که نوع عقد، موضوع عقد و عناصر اصلی تشکیل دهنده عقد در آن مبهم و نا مشخص نماند و یا محل تردید بین آنها وجود نداشته باشد. برای مثال مغازه ام را به تو داده ام!!! در این ایجاب باید نوع عقد مشخص شود که آیا مالک مغازه را در قالب عقد اجاره واگذار کرده یا به عنوان عقد عاریه است؟؟ (کاتوزیان، 1392). شایان ذکر است بعضی عقود استثناء از این قاعده کلی می‌باشد. برای مثال در عقد ضمان به علم ضامن به مقدار و اوصاف و شرایط دینی که ضمانت انرا می‌نماید شرط نیست. بنابراین اگر کسی ضامن دینی شخصی شود، بدون آنکه بداند آن دین چه مقدار و با چه شرایطی است ضمان صحیح می‌باشد (ماده 694 ق.م).

- قاطع بودن: اگر بصورت اجمالی مورد بررسی قرار گیرد، یعنی با قبول طرف دیگر عقد پیمان معهود بسته شود و دیگر اختیاری برای گوینده ایجاب باقی نماند. برای مثال اگر بازرگانی پیشنهاد فروش کالایی را به بهای معین کند ولی حق تغییر قیمت را برای خود محفوظ دارد یا اعلام کند که در قبول پیشنهادات آزاد است، چنین گفته ای او را پایبند نمی‌سازد و ایجاب نمی‌باشد (کاتوزیان، 284:1402).

- ایجاب باید خطاب به طرف معامله باشد: این خطاب می‌تواند به صورت صریح باشد یا به صورت ضمنی (اعلان و اعلام اراده میتواند به صورت صریح یعنی اعمالی که برای بیان اراده بکار میرود بدون نیاز به هیچ تعبیری دلالت بر مقصود کند و یا بصورت ضمنی از وضع رفتار و اعمال شخص استنباط شود که انجام دادن کاری را قصد کرده است، در جامعه حقوقی دید) به طرف عقد خود باشد پس مالک خودرویی ضمن گفتگو با شخص ثالثی اعلام کند که قصد دارد خودرو خود را به شخصی به ثمن معین بفروشد این اعلان را نباید در زمره ایجاب پنداشت (کاتوزیان، 284:1402).

و در نهایت شایان به ذکر است که خود ایجاب کننده دارای شرایطی باشد، که حتی اگر مشارالیه تمام شرایط ایجاب را داشته باشد ولی شرایط ایجاب کننده را نداشته باشد به تنهایی شرایط ایجاب، در انعقاد عقود موثر نمی باشد. برای مثال اهلیت ایجاب کننده.

3-1 مدت اعتبار ایجاب

از آنجا که ایجاب کننده ایجاب را به وجود می آورد، پس شرایط دیگری از ایجاب که یکی از موارد آن اعتبار ایجاب است را هم ایجاب کننده تعیین می کند. به گفته دکترین و محققان حقوق از جمله دکتر ناصر کاتوزیان این مدت به چند فروض گوناگون مورد بررسی قرار می گیرد. (کاتوزیان، 1402:292).

- **گوینده ایجاب مدت معینی برای قبول ان اعلام کرده است:** برای مثال فروشنده کالایی نامه حاوی ایجاب را به خریدار ارسال می نماید و در نامه ذکر می کند تا مهلت ده روز به ایجاب خود پایبند است. با این حال هرگاه پایان مهلت قبول به طور قطع معین نشود و نامه حاوی ایجاب بیاید که ظرف ده روز باید اعلام گردد؛ در این وضعیت ممکن است ابهامی بوجود آید که آیا آغاز مهلت از تاریخ ارسال نامه حاوی ایجاب است یا وصول ایجاب؟ در این حالت در صورت وارد شدن خسارت بر قبول کننده دادگاه می تواند ایجاب کننده را به جبران خسارت وارد شده به مشارالیه محکوم سازد.

- **در ایجاب آمده است که قبول باید فوری اعلام شود:** منظور از فوریت داشتن ایجاب یعنی اقدام در نخستین فرصت ممکن. مثال بایع نامه حاوی ایجاب فروش مال غیر منقول به شخصی در تاریخ 1402/10/11 می رسد و در نامه قید شده است که فوراً قبول را اعلام کند و شخص در تاریخ 1402/10/12 به مشارالیه نامه حاوی قبولی می فرستد. حال نامه دیگری حاوی ایجاب در تاریخ 1402/12/29 ارسال می شود و وصول نامه حاوی ایجاب مصادف با ایام تعطیل می شود و قبول کننده نامه حاوی قبول را در تاریخ 1403/01/06 به مشارالیه می فرستد. در هر دو مثال به صورت فوری اعلام قبول شده است زیرا هر دو در نخستین صورت ممکن اقدام به اعلام قبول کرده اند.

- **برای قبول مهلتی معین نشده است:** در این فرض هم نمی توان ادعا کرد ایجاب برای همیشه است و تا زمانیکه از آن رجوع نشده است ادامه دارد. پس طرف معامله آزاد است که تا هر زمان می خواهد قبول را تاخیر اندازد؛ زیرا معقول نیست که شخص خود را بدون هیچ مرزی در خطر قبول پیشنهاد گذشته قرار دهد. در حالتی که ایجاب به طور مطلق انشاء شده است استنباط می شود که خواسته است، مهلت معقولی که در عرف برای اندیشیدن درباره پیشنهاد لازم می دارد به طرف خود بدهد که این مهلت در هر مواردی متفاوت است. برای مثال معاملات کالایی که ارزش آن به سرعت تغییر می کند اگر ایجاب کننده از طریق تلفن با طرف خود ارتباط برقرار کند، این ایجاب تا پایان ارتباط اعتبار دارد یا در عقد جعاله اگر فردی کتاب خود را گم کرده باشد و بدلیل اینکه کتاب دیگری نخرد، برای یابنده آن، مبلغ 200 تومان به عنوان جایزه در نظر گرفته باشد اگر فرد بعد از مدتی کتاب دیگری بخرد و بعد از آن کتاب را یابند، ایجاب کننده می تواند از آن در قبال یابنده رجوع کند زیرا مدت اعتبار این ایجاب تا خرید کتاب دیگر بوده است.

4-1 زوال ایجاب

ایجاب به دو علت ممکن است خود به خود از بین برود بدون اینکه نیاز به رجوع از آن باشد:

- پایان مهلت اعتبار ایجاب: پایان مهلت اعتبار ایجاب بدین معناست که، اگر شخص، برای قبول ایجاب ده روز فرصت داشته باشد و مشارالیه در ده روز اقدام به اعلام قبول نکند، ایجاب برطرف میشود و بعد از آن ده روز، دیگر قبول کارساز نیست و برای اینکه عقد محقق شود نیازمند ایجاب دیگری می باشد - مرگ یا عدم اهلیت گوینده ایجاب (کاتوزیان، 317:1402).

1-5 شباهت و تفاوت ایجاب با وعده

_ شباهت وعده با ایجاب در این است که در هر دو مورد زمینه انعقاد قرارداد فراهم می شود؛ به گونه ای که رضای طرف مخاطب آن را تبدیل به عقد می کند. به اضافه هر دو در مورد پیشنهاد کننده به طرح قرار داد پایند به آن است.

تفاوت بین ایجاب و وعده یک طرفی از نظر ماهیت و آثار آن:

- از نظر ماهیت: وعده بستن قرار داد هر چند از ناحیه یکی از دو طرف عقد باشد خود نوعی قرارداد است و آثار آن التزام به وعده پس از قبول مخاطب به وجود می آید. ولی ایجاب به صورت مستقل یک عمل حقوقی کامل نیست و تنها یکی از ارکان عقود است.

- از نظر آثار: وعده قرارداد بی گمان الزام آور است. زیرا نیروی خود را از توافق و پیمان دو طرف می گیرد؛ لیکن التزام ناشی از ایجاب مشروط به تعهد اضافی بر نگه داری آن است و رجوع از ایجاب ساده تنها می تواند ضمانت کند.

- ایجاب در اثر فوت یا حجر گوینده آن یا طرف دیگر آن. همچنین با سپری شدن موعدی که در عرف دارد، از بین می رود. ولی، وعده قرارداد بر پایه عقدی استوار است که بطور کامل واقع شده و از این گونه گزند ها مصون است. به همین جهت فوت و حجر دو طرف آن را ساقط نمی کند و وارثان متوفی نیز به قایم مقامی او از این حق بهره می برند و پایبند به التزام ناشی از پیش قرار داد هستند. (کاتوزیان، 380:1402).

2- قبول

یکی دیگر از عناصر اصلی در عقود حقوقی در مقابل ایجاب، قبول می باشد. در این بخش ابتدا معانی قبول و سپس موارد دیگر وابسته به قبول مورد بررسی قرار می گیرد.

1-2 معانی قبول

قبول در لغتنامه دهخدا به معنای پذیرفتن و در زبان انگلیسی ACCEPTATION میباشد و در حقوق اگر به صورت اجمالی مورد بررسی قرار گیرد:

الف- (مدنی-فقه): قبول در قانون و فقه تعریف نشده است. می توان گفت قبول عبارت است از قصد انشایی که در جهت عکس ایجاب قرار گرفته و در ایجاد اثر یک عقد، مکمل ایجاب می باشد و بطور خلاصه می توان آن را قصد انشا مکمل به قصد انشاء دیگر نامید.

ب- قبول در مقابل رد (و یا اعتراض) مفهومی است مغایر با مفهوم بالا؛ مثلاً مالک در عقد فضولی حق دارد عقدی را که روی مال او واقع شده است قبول کند یا کسی که حکم بدوی علیه او صادر شده می‌تواند به آن اعتراض نکند و این را هم قبول به این معنی می‌نامند (در فارسی تمکین به حکم گفته میشود). قبول به این معنی را Acquiescement نامیده‌اند و به این معنی در اصطلاح مدنی آیین داری و کیفری و اداری به کار می‌رود (لنگرودی، 526:1378).

این کلمه در عقود در مقابل ایجاب بکار می‌رود؛ به صورتی که در انعقاد قرارداد ایجاب کننده تمامی شرایط و آثار تعهدات عقد را به قبول کننده اعلام می‌کند و مشارالیه با این کلمه اگر مایل به بستن قرارداد باشد اعلان می‌کند.

2-2 لزوم مطلق بودن

قبول بایستی مطلق و بدون هیچگونه اضافه و کاستی باشد. اگر خلاف آن صوت گیرد و قبول کننده نسبت به شرایط و آثار که در قالب ایجاب به مشارالیه اعلام و اعلان می‌شود، قیود و شروطی اضافه کنند، با توجه به مفاد ماده 339 (پس از توافق بایع و مشتری در مبیع و قیمت آن، عقد بیع به ایجاب و قبول واقع میشود.....) تراضی محقق نمی‌شود یا از حیث دیگر هنوز متعاملین در مرحله مقدماتی قرار دارند و متعاملین نسبت به قیود و شرایط جدید به گفت و گو می‌نشینند تا در نهایت با ایجاب و قبول مطلق تراضی محقق و عقد منعقد شود. مثال مستاجر ضمن اظهار نامه اجاره بها را ماهیانه 1500 تومان پیشنهاد کند و موجر آن را نپذیرد و برای ماهیانه 2200 تومان اقامه دعوی کند، نمی‌توان گفت دست کم 1500 تومان اجاره ماهانه این مستاجر مسلم است (حکم شماره 798-1339/9/26).

در این مثال با توجه به این گفته‌ها تراضی محقق نشده است؛ زیرا موجر و مستاجر در مرحله مقدماتی هستند و برای اینکه تراضی محقق شود باید موجر و مستاجر نسبت به شرایط و آثار تعهدات با یکدیگر در مرحله مقدماتی به گفت و گو بنشینند و در نهایت با ایجاب و قبول مطلق تراضی محقق شود.

2-3 تشریفات قبول در عقود

در انواع تقسیم بندی عقود اعم از لازم، جایز، خیار، منجز، معلق، معوض، مجانی، تملیکی و .... به عقود رضایی و تشریفات نیز اشاره شده است. قبول هیچ شکل و شرایط خاصی ندارد و میتوان با هر وسیله ای اعم از نامه، مکالمه و ... به ایجاب کننده اعلام و اعلان کرد؛ جز در عقود تشریفات که نیاز به تشریفات خاص در چهار چوب معین دارد (کاتوزیان، 333:1402).

نتیجه گیری

همان گونه که بیان شد، عقد انعقاد پیدا می‌کند از ایجاب و قبول که ایجاب کننده پیشنهاد انعقاد قرارداد را به طرف مخاطب خود می‌دهد و قبول کننده هم با قبول، عقد را محقق می‌سازد. هر دو اراده خود را یا با اعمالی که بدون نیاز به هیچ تعبیری دلالت بر مقصود می‌کند بیان می‌کنند یا باید از وضع و رفتار و اعمال دو طرف پی برد که قصدشان در مورد انعقاد قرار داد چگونه است. طبق شرایط مذکور ایجاب، هر پیشنهادی را نمی‌توان در قالب ایجاب در نظر گرفت. ایجاب باید کامل باشد، مشخص باشد، قاطع باشد و خطاب به طرف معامله باشد. امروزه با پیشرفت جامعه معاملات و موارد ارتباطی میان متعاملین،

هر ایجابی نیاز به مهلت مشخص می باشد که ایجاب کننده تا پایان آن مهلت مشخص، به ایجاب خود پایبند باشد. پژوهشگر این مهلت را در سه فروض، مورد بررسی قرار می دهد. در فرض نخست گوینده ایجاب مدت معینی برای قبول اعلام کرده و در فرض ثانی اعلام قبول فوری می باشد و در فرض آخر هیچ مهلتی قید نشده و بر عهده عرف گذاشته شده است و در باب شباهت و تفاوت ایجاب با وعده میتوان بیان نمود که، وعده بستن قرارداد خود نوعی قرارداد است و آثار آن التزام به وعده، پس از قبول مخاطب، به وجود می آورد؛ ولی ایجاب یک عمل حقوقی کامل نیست و در نهایت لزوم مطلق بودن قبول و تشریفات قبول، که در تمامی عقود، اعلام آن هیچ شکل و شرایط خاصی ندارد، به جز عقود تشریفاتی که نیاز به تشریفات خاص دارد.

فهرست منابع

- انحصاری، مسعود و طاهری، محمد علی، 1384، دانشنامه حقوق خصوصی، تهران، انتشارات محراب فکر، چاپ اول، جلد اول.
- جعفری لنگرودی، جعفری، 1378، ترمینولوژی حقوق، تهران، کتابخانه گنج دانش.
- کاتوزیان ناصر، 1402، عقود معین، جلد اول، کتابخانه گنج دانش.
- کاتوزیان ناصر، 1402، قواعد عمومی قرار دادها، جلد اول، کتابخانه گنج دانش.
- کاتوزیان ناصر، 1402، قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، تهران، بنیاد حقوقی میزان.
- حکم شماره 798-1339ر926-19 دادگاه بخش نسبت به اختلاف اجاره بها موجر و مستاجر.

The role of offer and acceptance in concluding contract

Asghar yari khah

Law undergraduate student, Islamic Azad University of Ardabil branch

Abstract

The inner and outer intention and the way of announcing them is one of the most essential points in concluding a contract. By using the principle of autonomy of will, a contract becomes part of the community of legal acts when the parties have the intention to enter into a contract. A contract is concluded from the two main elements of Offer and Acceptance, the offer is the effect of concluding the contract in the form of request and the acceptor is the cause of the conclusion of the contract. To express each of the above-mentioned main elements, it includes words, behavior, actions, etc., which indicate the will of the interlocutors in the framework of offer and acceptance. The researcher decided to first define offer and acceptance with a descriptive method and then answer the following questions with a descriptive and analytical approach: Can every suggestion be considered as an offer? If no period is considered for the offer, how long is it binding? Is offer and promise the same concept with two words? Is it possible to change the offer conditions and then accept it? Does the acceptance of the offer require special formalities?

Keyword: offer, acceptance, contract, decay, Volition